

اداره کل آموزش و پرورش استان لرستان
معاونت آموزش متوسطه

اداره تکنولوژی و گروه های آموزشی

درسنامه درس دهم جامعه شناسی 3 پایه دوازدهم

نگارش: علیدوست عزیزاده، عضو گروه جامعه شناسی و سواد رسانه ای استان
لرستان(محل خدمت شهرستان رومشگان)

افق علوم اجتماعی در جهان اسلام

* اسلام دین زندگی و حیات است. اسلام دین زمان و مکان خاصی نیست تا حیات بخشیدن آن به قرون و زمان خاصی محدود و منحصر باشد. جهان اسلام با همه ی فراز و فرودهایش همچنان زنده است.

* جهان اسلام با توجه به اینکه **آگاهی همراه با عمل و عمل توأم با آگاهی** دارد، زنده است. این دو ویژگی اساسی، سایر نشانه ها همچون همبستگی، تعاون و همکاری، امید و اطمینان، توجه به آینده و برنامه ریزی برای آن و نیز واکنش متناسب را به دنبال دارد.

مدارا، مقاومت و عدالت

علوم اجتماعی جهان اسلام همواره ناظر به مسایل و نیازهای اجتماعی آن بوده است. یکی از مهمترین شاخه های علوم اجتماعی مسلمانان، **علم فقه** است. **فقه** درباره ی چگونگی رفتار اجتماعی مسلمانان و جامعه ی اسلامی، احکام و قواعدی را مطرح می کند.

فقه اسلامی :

1- این امکان را به جامعه ی اسلامی می دهد تا با استفاده از هنجارها رفتارهای خود را ارزیابی و نقد کند و درباره ی آن داوری نماید.

2- ویژگی های جامعه ی مطلوب و آرمانی را مشخص می کند.

3- راه های برون رفت از وضعیت موجود به سوی وضعیت مطلوب را نشان می دهد.

4- با به رسمیت شناختن تفاوت های قومی، نژادی، زبانی و فقهی، این تفاوت ها را به فرصتی برای شکل گیری امت اسلامی تبدیل کرد.

*** در جهان اسلام مذاهب و مکاتب مختلف فقهی در مواجهه با شیوه های زندگی، نظام اجتماعی به ویژه قدرت های اجتماعی موجود، فعال بوده اند.**

آرمان های اجتماعی فقه اسلامی:

1- مدارای اجتماعی با مسلمانان و همه ی کسانی که به دنبال زندگی صلح آمیزند.

2- دفاع از مرزهای اسلامی در برابر تهاجم متجاوزان.

3- تلاش برای تحقق و گسترش عدالت.

هم اندیشی کنید: صفحه ی 108

با توجه به اینکه فقه اسلامی مسلمانان را به دفاع از مظلومان و ستم دیدگان جهان موظف می کند، بنابراین باید از فلسطین حمایت کرد و علاوه بر این فلسطین، مسأله ی کل امت اسلامی است.

دو انقلاب در یک قرن

*** فقه شیعه در ایران همواره نقش مهمی در تعیین نوع رابطه ی مردم با قدرت های داخلی و خارجی داشته و در قرن بیستم توانسته است نظریات لازم را برای **انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی** پدید آورد.**

*** در آغاز قرن بیستم **میرزای نایینی** با توجه به واقعیت های اجتماعی ایران با استفاده از فقه، **نظام مشروطه** را تبیین کرد و **امام خمینی (ره)** با توجه به شرایط اجتماعی پایان قرن بیستم، مسأله ی **ولایت فقیه و انقلاب اسلامی** را طرح نمود. **مقبولیت و مرجعیت** علم فقه در فرهنگ عمومی جامعه ی ایران موجب شد که بر اساس این دو نظریه ی فقهی، **دو انقلاب اجتماعی در یک قرن** در جامعه ی ایران شکل بگیرد.**

ویژگی های جامعه مطلوب (آرمانی) از نظر فقه شیعه:

1- عادلانه بودن ساختار و روابط با مشارکت و همراهی مردم.

2- عالم و عامل بودن کارگزاران به عدالت یا عالم و عادل بودن آن ها.

انقلاب مشروطه:

میرزای نایینی در آغاز قرن بیستم و در شرایط آن روز جامعه ی خود، معتقد بود که ما نمی توانیم ویژگی دوم جامعه مطلوب را که مستلزم تغییر نظام پادشاهی است- تحقق ببخشیم ولی می توانیم ویژگی اول چنین جامعه ای را محقق کنیم تا مردم از طریق مجلس، سازمان ها و ساختارهای اجتماعی را به گونه ای عادلانه شکل دهند.

مطابق این نظریه، مشروطه که مجلس برقرار می سازد، گرچه نظام مطلوب در زمان غیبت امام معصوم نیست، ولی بهترین نظام ممکن در شرایط موجود آن روزگار است.

میرزای نایینی در این نظریه، بر حمایت مردم از تشکیل مجلس در نظام مشروطه، تأکید می کند. از نظر او مشروطه به معنای مشروط کردن حاکمان و حکومتی است که در چارچوب مقررات عادلانه ی مجلس عمل کند؛ یعنی مردم در مشروطه به کمک مجلس شورا، ویژگی اول نظام اسلامی را محقق کردند.

انقلاب اسلامی:

در پایان قرن بیستم، امام خمینی (ره) در ادامه تلاش و مبارزه برای تشکیل جامعه ی مطلوب به این نتیجه رسید که مردم ایران می توانند با مشارکت و حضور فعال خود، جامعه ای ایجاد کنند که هر دو ویژگی جامعه ی مطلوب را داشته باشد. مردم در این جامعه از طریق **مجلس شورای اسلامی و مجلس خبرگان** در تحقق بخشیدن به نظام مطلوب در عصر غیبت مشارکت می کنند.

مجلس شورای اسلامی با مشارکت نمایندگان مردم موظف است **شرط اول** را محقق کند.

مجلس خبرگان نیز موظف است **شرط دوم** را تحقق بخشد؛ یعنی رهبر جامعه ی اسلامی بر اساس معیارهای اسلامی شناسایی و معرفی کند و بر عملکرد او نظارت نماید.

بخوانیم و بدانیم : صفحه ی 111

علوم اجتماعی در جهان اسلام سطوح مختلف تجویزی، انتقادی، توصیفی و تبیینی دارد. فارابی علم مدنی را در مقابل علمی قرار می دهد که موضوع آن ها مستقل از اراده انسان ها است.

علامه طباطبایی از دوسطح عقل نظری و عقل عملی سخن می گوید:

عقل نظری: به شناخت ((هست ها)) می پردازد و به کمک حس و با روش تجربی، هستی های طبیعی را می شناسد.

عقل عملی: **بایدها و نبایدها و احکام ارزشی** را می شناسد و درباره ی ارزش های فردی و اجتماعی داوری می کند.

علامه طباطبایی پدیده هایی را که با قرارداد و اعتبار عقل عملی ایجاد می شوند ((اعتباریات)) می نامد.

اعتباریات دو ویژگی دارند : 1- به خواست و اراده ی انسان به وجود می آیند. 2- دارای آثار و پیامدهای غیر ارادی هستند.

ویژگی ها و ظرفیت های علوم اجتماعی جهان اسلام

فواید استفاده از علوم اجتماعی مدرن برای عالمان مسلمان:

- 1- زمینه طرح نظریات جدید را فراهم می آورد.
- 2- به متفکران مسلمان امکان میدهد که علوم اجتماعی جهان اسلام را گسترش دهند.
- 3- علاوه بر توصیف و تبیین مسایل جهان اسلام، مسایل جامعه ی جهانی را هم تحلیل میکند.
- 4- برای برون رفت از بحران هایی مانند بحران آگاهی و بحران معنا راه حل ارائه می دهند.

ویژگی های علوم اجتماعی جهان اسلام در مقایسه با علوم اجتماعی جهان متجدد:

- 1- این دانش متناسب با معنای علم در جهان اسلام است.
- 2- علوم اجتماعی در جهان اسلام در کنار منابع و ابزارهای تجربی از منابع عقلانی و وحیانی نیز استفاده می شود.
- 3- علاوه بر تعامل با داده های حسی تجربی و تعامل با ارزش ها، هنجارها و آرمان های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی به انتقاد و ارزیابی آن ها می پردازد.
- 4- عقلانیت جهان اسلام با وجود تعامل با فرهنگ و سنت های تاریخی محیط خود، ارزش ها و اعتبار روشنگرانه خود را از متن فرهنگ و کنش های عاملان نمی گیرد بلکه عاملان به گونه ای مستقل به ارزیابی فرهنگ و تاریخ مربوط به خود می پردازند.

5- عقلانیت جهان اسلام با وجود اینکه در تولید دانش نقش محوری دارد ولی همه ی عرصه ها را در بر نمی گیرد بلکه از علوم تجربی و وحیانی هم استفاده میکند.

6- علم اجتماعی جهان اسلام، به تبیین و توصیف جامعه کنونی و آرمانی پرداخته و همچنین جامعه ی جهانی را نیز داوری می کند و راهکارهایی برای تغییر وضعیت موجود به وضعیت مطلوب ارائه می دهد.

مهمترین کارکردهای علوم اجتماعی جهان اسلام:

1- قدرت فهم، تفسیر و توصیف پدیده های اجتماعی.

2- توان تبیین و شناخت علل شکل گیری و پیدایش پدیده های اجتماعی.

3- داوری درباره ی ارزش ها، هنجارها و آرمانهای فرهنگ های مختلف.

5- توصیف جامعه ی آرمانی.

6- ارائه راه های برون رفت از وضع موجود به سوی جامعه ی مطلوب.

بخوانیم و بدانیم: صفحه ی 113

ابن رشد و ابن عربی از مهمترین **علمای گذشته** و **محمد عابد الجابری** و **طه عبدالرحمان** از برجسته ترین **روشنفکران معاصر**، در غرب جهان اسلام می باشند.

طه عبدالرحمن معتقد است مفهوم عقلانیت در جهان اسلام متفاوت از عقلانیت موجود در جهان غرب است.

طه دستاورد مهم جهان اسلام را عرفان و معنویت می داند. وی بر خلاف جابری ضمن انتقاد از ابن رشد کسانی چون ابن عربی و غزالی را که در مواجهه با فلسفه یونان به ابداع و نوآوری پرداخته اند مورد تمجید قرار می دهد. به همین جهت برخی از طه عبدالرحمن به عنوان غزالی دوران یاد می کنند.

نمونه بیاورید: صفحه 114

عقل هم در معنای عام و هم در معنای خاص بکار می رود.

عقل در معنای خاص شامل: 1- عقل نظری، همه واقعیت هایی را که مستقل از آگاهی و

اراده انسان وجود دارند، شناسایی می کند. 2- عقل عملی، واقعیت هایی را

که با آگاهی و اراده ی انسان بوجود می آیند، مانند ارزش ها و آرمان ها، شناسایی می کند.

عقل نظری	عقل عملی
انرژی نه خود به خود به وجود می آید و نه از بین می رود بلکه از شکلی به شکل دیگر در می آید. (قانون پایستگی یا بقای انرژی)	قانون گریزی، پدیده ای نامطلوب و انضباط اجتماعی پدیده ای مطلوب است.

گفت و گو کنید: صفحه 114

علوم اجتماعی جهان متجدد	علوم اجتماعی جهان اسلام
تبیینی	از سطوح مختلف عقل استفاده می کند و تبیین را به تبیین تجربی محدود نمی داند.
تفسیری	تفسیر را نوعی تبیین و استدلال عقلانی می شمارد و به همین دلیل تفسیر و تبیین در تقابل با هم قرار نمی گیرند.
انتقادی	از ظرفیت جهان شمول عقل نظری، عقل عملی و وحی برای داوری ارزش ها استفاده می کند.

* اندیشمندان مسلمان با توجه به شناخت تفاوت پدیده های اعتباری و تکوینی، علوم اجتماعی را شبیه علوم طبیعی نمی دانند.

* متفکران مسلمان، دانش علمی را به دانش حسی و تجربی محدود نمی کنند. برخلاف رویکرد تفسیری، تفسیر را در مقابل تبیین نمی دانند بلکه هر تفسیری را نوعی تبیین به شمار می آورند، زیرا تفسیر را هم نیازمند استدلال می دانند.

* رویکرد انتقادی برای داوری درباره ی ارزش ها به معیار جهان شمولی دسترسی ندارد و ناچار است به طرف جامعه و دستاوردهای تاریخی و اجتماعی بشر مراجعه کند، اما متفکران مسلمان برای داوری درباره ی ارزش ها از ظرفیت عقل نظری، عقل عملی و وحی بهره می برند.